

Stuart Mária hercegnő és Orániai Vilmos herceg portréjának restaurálása

Bencze Fruzsina

A szerző a 2013/2014-es tanévet Erasmus ösztöndíjjal a budapesti Magyar Képzőművészeti Egyetemen, a Restaurátor Tanszéken végezte, ahol feladatként egy, Stuart Mária hercegnő és Orániai Vilmos herceg portréját ábrázoló olajfestmény restaurálását kapta¹ (1. kép). A kép Van Dyck 1641-ben készült festményének másolata. A festő és a pontos keletkezési dátum ismeretlen, feltehetőleg a 19. század végén, a 20. század elején készült a Magyar Képzőművészeti Főiskola² egyik tanára vagy diákja műveként. Az egyetem archív festménygyűjteményéhez tartozik, mérete: 182x142,5 cm; díszkerettel: 192,5x153 cm.

A műtárgy története és kompozíciója

Az archív festménygyűjtemény az iskola egykori hallgatóinak képeiből, festménymásolataiból áll. A gyűjtemény létrehozása az 1890-es években kezdődött, és körülbelül az 1960-as évekig tartott. A munkákat a hajdani Magyar Királyi Mintarajztanoda és Tanárképezde, az Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola, majd későbbi nevén Magyar Képzőművészeti Főiskola diákjainak képeiből válogatták. A gyűjtemény másik részét a már végzett festők által készített másolatok képezik. Európa leghíresebb mestereinek alkotásait kívánták tanulmányozható közelségbe hozni, mindenekelőtt a hallgatók számára. A gyűjtemény darabjainak állapota változó, hajdani számuk bizonytalan. A képek egykor az iskola falait díszítették, viszont a II. világháborút követően lekerültek a falakról és az 1980-as évekig nincs adat róluk 1982-ben a Gazdasági Hivatali leltári jegyzéke 103 db-ot említ, de ez csak egy része a gyűjteménynek. A gyűjtemény állapota folyamatosan romlott, nagyon sok darab eltűnt, vagy megsemmisült. 1990-ben az Epreskertből az Andrassy úti főépületbe kerültek, ekkor a Gazdasági Hivatal 39 képről tett jelentést, amelyek közül nyolcat a Restaurátorképző Intézet vett át. A többi festményt hely hiányában a pince kazánházába tették, ahol 1995-ben egy beázás során pár napig arasznyi vízben álltak. Ezt követően, 1997-ben – egy lopás miatt – számuk ismét csökkent. Jelen festmény a megmentettek közül való, amit a Képzőművészeti Főiskola leltári bilétája is bizonyít. A Restaurátor Tanszék 2001–2009 között a gyűjteménybe tartozó hét festmény restaurálását végezte el.

1. kép. Ismeretlen festő: Stuart Mária hercegnő és Orániai Vilmos herceg portréja, átvételi állapot.

Az ünnepelt flamand festő, Anthony Van Dyck, Orániai Vilmos édesapjától, Frigyes Henriktől kapta a megbízást, hogy ábrázolja a 14 éves holland herceget és a 9 éves angol hercegnőt házasságuk napján. Az ábrázolt személyek ünnepi, királyi ruhában fordulnak felénk, egymás kezét fogják, középpontban a házassági gyűrű és a hercegnő ruháját díszítő, nagyméretű gyémánt bross – ajándék Vilmos hercegtől. A háttér egyszerű térkialakítású, balról egy ornamentikával tarkított leomló drapéria keretezi a képet, valamint egy pillér részlete és felülről a felhős ég.

Az eredeti festmény az amszterdami Rijks Múzeum tulajdona, az állandó kiállításon látható. A múzeum adatai alapján a képet 1798 szeptemberében szerezték be, mérete: 182,5x142 cm. A másolat mérete megegyezik az eredetivel, ennek alapján feltételezhető, hogy a másoló személyesen látta az eredeti művet.

¹ Vezető tanárok: Görbe Katalin habil DLA, Heitler András DLA; konzulens tanár: Menráth Péter habil DLA

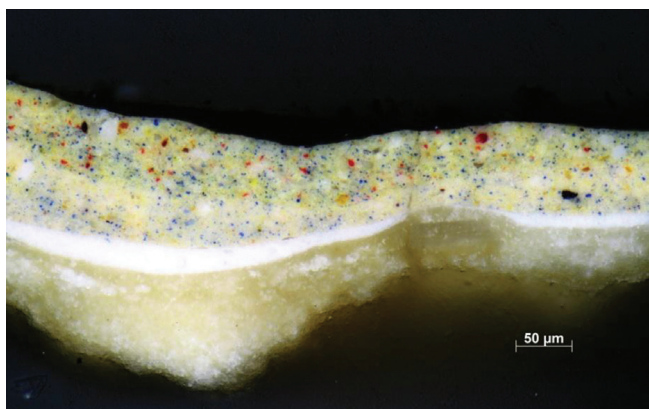
² Ma: Magyar Képzőművészeti Egyetem.

Állapotleírás, természettudományos vizsgálatok

A festmény hordozója egyetlen darabból álló, vászonkötésű, viszonylag durva, sűrű szövésű vászon, közepes vastagságú fonalakkal, anyaga a mikroszkópos vizsgálatok alapján lennek bizonyult. A vászon szennyezett, erősen megereszkedett, hullámos volt. A ruhák díszei és a részletek a vastag szennyeződés és porréteg miatt kevésbé látszottak.

A festékréteg kötőanyaga olaj. Repedezett, egyenetlen lakkréteg borította, ami – mint a mikroszkópos keresztmetszet-csiszolatok vizsgálata során kiderült – legtöbb helyen két rétegben jelentkezett. A festékrétegek vastagsága és felhordása nagyon változatos. Az alkotó a ruhák és a háttér kidolgozásánál pasztózusan rakta fel a festéket. A keresztmetszet-csiszolatokból megállapítható volt, hogy a festő „alla prima” technikát alkalmazott, valószínű, hogy munka közben sokat alakított magán a vászonon is (2. kép).

A rétegek vékonysága folytán a vászonhordozó struktúrája néhol átütött a felületre. Jól láthatók voltak a kipergések, a kagylósodás. A főképpen függőleges irányban történt felválások utaltak arra, hogy amikor a kép vízben állt, a vászon magába szívta a nedvességet, emiatt keletkezhetett több sérülés a festmény alsó felén. A merevvé

2. kép. 6-os minta az égről. Polarizációs mikroszkópos felvétel, 20x objektív.

3. kép. Részlet Stuart Mária kezéről.

4. kép. A felirat infravörös felvételen.

vált rétegek vászonhoz való tapadása a nedvesség hatására lecsökkent, illetve megszűnt, és az alapozással együtt elváltak a vászontól, levelesen felpöndörödtek, a fehér színű alapozó csak néhány helyen maradt meg a festékhányokban (3. kép).

A vakkereten, a nedves tisztítás során grafit ceruzával írott szavakat fedeztünk fel, amik feltehetően a festő nevét („... József”) és a készítés helyét: „Bajza”, „Budapest” tartalmazzák, de a feliratot sajnos a levéltári adatok segítségével sem sikerült pontosan értelmezni (4. kép). Elképzelhető, hogy a jelzet összefüggésben van Benczúr Gyula Bajza utcai Festészeti Mesteriskolájával.

A sűrűfényben készült felvételeken még kifejezőbben mutatkoztak meg a festmény károsodásai, a mechanikai hatás okozta hasadások, sérülések, benyomódások, a vászon megereszkedése, a kipergések, a felváló festékszigetek a felületen (5–7. képek). Infravörös sugárzásban jobban kirajzolódtak a részletek, így a haj esése, a ruhák és a függöny mintázata. Az UV-lumineszcens felvételen a sötét foltok a lakkréteg hiányait, sérüléseit jelezhetik. Korábbi kutatóablakokat is találtunk a felületen, ezeknél erőteljesebb volt a lumineszcencia, mivel a szennyeződésréteg vékonyabbnak bizonyult és jobban engedte érvényesülni a bevonat lumineszkálását.

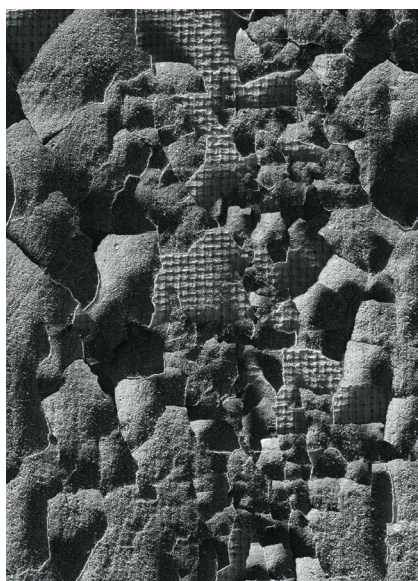
A keresztmetszet-csiszolatok fénymikroszkópos vizsgálata során megállapíthattuk, hogy a mintákon általában egy színréteg különíthető el. Helyenként feldúsulnak bizonyos színű szemcsék, nincs alaposan összekeverve a festék, bizonyítva az „alla prima” technikát, erre utalhat a rétegek színbeli elosztottsága. Az egyes rétegek vastagsága 15–170 µm között változik. Minden mintán nagy mennyiségben sárga pigmentet észleltünk (felhő, ég), ennek feltételezett oka lehet, hogy a festő a már idővel megsárgult eredeti festményhez igazította művét. A festékrétegek fölött legalább két lakkréteg látható. A keresztmetszet-csiszolatok lumineszcens felvételeiből következtethetünk arra, hogy a második lakkozás később történhetett, mivel szennyeződés húzódtott a lakkrétegek között. Átfestések a vizsgált mintákon nem voltak láthatók. A vásznat két rétegben alapozták. Az alapozás színe fehér, vastagsága 20–100 µm között változik. Homogén szemcsézettségű, felülete egyenetlen, az alsó réteg a vászon fonalainak mintázatát követi. Az alsó kötőanyagban dúsabb, lehetséges, hogy gyári alapozás.

5. kép.
Részlet Stuart
Mária arcáról
súrlófényben,
átvételi állapot.

6. kép.
A festék- és alapozóréteg feltáskásodása, súrlófényben készült felvétel.

7. kép.
A festék- és alapozóréteg feltáskásodása, súrlófényben készült felvétel.

A mikrokémiai vizsgálatok során az alapozóban sav hatására enyhe pezsgés volt tapasztalható, ez karbonát-tartalmat bizonyított. Lehet, hogy a töltőanyaga dolomit. A kötőanyagra vizsgálva olajtartalom volt kimutatható. Mikroszkopikus tulajdonságaik és a mikrokémiai tesztek alapján vas-oxid vörös, ólomfehér, ultramarin és ólom-tartalmú sárga pigment volt azonosítható.

A fajfaj-meghatározás céljából készített minta vizsgálata alapján a festmény hordozója közönséges lucfenyő (*Picea abies* (L.) Karst).

A restaurálás menete

A feltárást megelőzően kutatóablakokat nyitottunk a festmény különböző részein acetonnal. A szennyezett felület könnyen tisztult, a lakkréteg gyorsan feloldódott és előtűnt a gallér fehér színe, az arcőr sárgás-rózsaszínes árnyalata, a herceg vöröses ruhája.

A kép feltárása előtt a kagylósodásokat, pergő festékszigeteket rögzítettük. A stabilizálás lakkbenzines előkezelés után Eurocryl BC 4302³ akril diszperzió 1:1 arányú vizes oldatával történt. Az elvált festékréteget – miután a nedvességtől kissé felpuhult – szemeszlándzsával óvatosan visszanyomtuk a helyére, majd szilikonpapír közbeiktatásával kőlapok alatt egy napig préseltük a felületet. Száradás után megpróbáltuk a már lelapult festékszigeteket szilikonpapíron át történő vasalással (40–45°C) még jobban kiegyenesíteni, ami javította ugyan a hordozón való tapadást, de a felület eredeti simaságát ezzel sem sikerült teljesen helyreállítani.

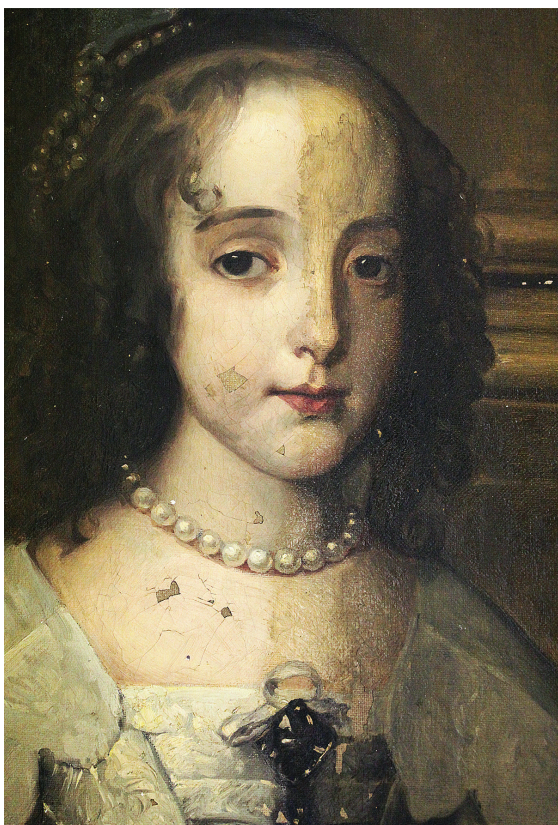
Ezt a vászon vakkeretről való lebontása követte. A hátoldalról a vastag porréteget leporszívóztuk, majd a maradék szennyeződést kíméletesen, mechanikusan, szikével és puha polietilén (Inoxcrom) radírral távolítottuk el. Ahol a rögzítéshez használt akril-ragasztó jobban átfolyt, acetonnal kissé átittattuk, majd szikével választottuk le a vásznon keletkezett kérget.

A következő lépés a vászon fonalainak élberagasztása, valamint a hiányos vászonfelületek pótlása volt Palma Fa vízálló polivinil-acetát bázisú diszperziós ragasztóval⁴ és alapozott vászondarabkákkal, melyeket száliránnyal megegyezően illesztettünk be. Ezután enyhén nedvesített, majd száraz szívópapíron keresztül kivasaltuk a vászon egyenetlenségeit, valamint a húzószéleket, és kőlapok alatt egy napig préseltük az így kisimított képet. Ezt lakkbenzinnel 3:1 arányban hígított BEVA 371⁵ oldattal való átittatás követte. A rétegek további stabilizálása céljából – a vákuumasztalra színével felfelé fektetve – levasaltuk a képet.

³ Belga gyártmányú akril diszperzió, tulajdonságai alapján a Plextol B 500-ra hasonlít.

⁴ Alapanyaga etilén-vinil-acetát kopolimer.

⁵ BEVA 371 összetétele: A-C-400 kopolimer (etilén-vinil-acetát), keton-N gyanta (poli-ciklohexanon gyanta), Cellolyn 21 (hidrabietil-alkohol ftalát-észtere), paraffin (olajmentes, 65 °C forráspont), Elvax gyanta (középes viszkozitású gyanta, 32–34%-a vinil-acetát), toluol, benzín.

8. kép. Félig feltárt állapot, részlet.

9. kép. A festmény tömített állapotban, részlet.

A festéket borító lakkréteget, a szennyeződést (8. kép) és a kép felületére került Eurocryl ragasztót Alkonek⁶ és Celloszol⁷ 1:1 arányú keverékével oldottuk le, a makacsabbul kötődő helyeken – a kép felső részén –, ezen kívül még dimetil-formamidot is alkalmaztunk. Végül terpentines áttörés után szárazra töröltük a felületet.

A restaurálás további lépéseként a hiányok tömítésére került sor. Először az alapozóréteg nagyobb hiányainak a helyét ecseteltük be Palma Fa vízálló ragasztóval,

⁶ Vízmentes ipari alkohol: 98%-os etil-alkohol, 1% metil-etil-keton, 1% ismeretlen komponens.

⁷ Etilén-glikol-monoetiléter.

10. kép. A restaurált festmény a díszkeretben.

hogy az erre rákerülő kitt jobban tapadjon. A tömítőmaszsa anyaga: 1 rész természetes hegyi kréta, 1 rész iparilag lecsapatott kalcium-karbonát, 10%-os zselatinoldat, kevés Palma Fa normál PVAc ragasztó, és pár csepp hármes keverék.⁸ Az eredeti fehér alapozó színéhez igazodtunk, a kitt fehér színét csupán egy kevés olajfestékkel törtük meg (9. kép). Azokon a felületeken, ahol a tömítés sima felülete zavaróan elütött az eredeti részek struktúrájától, ott a masszát Eurocryllal, Metylannal⁹ és vízzel hígítva, ecsetelve hordtuk fel, imitálva a pasztózus ecsetvonásokat.

A tömítésekre akvarell, a nagyobb felületekre akril aláfestés került. Ezután – a tömítések jobb rögzítése érdekében – a festmény hátoldalát ismét átíttattuk 1:3 arányban lakkbenzinnel hígított BEVA-val.

Az eredeti húzószegélyek nagyon sérültek voltak, ezért a kép újbóli felfeszítéséhez indokolt volt erősítésként új húzószélek felragasztása. Az azonos szövésű és hasonló fonalvastagságú, beavatott és simára vasalt lenvásznakot kifeszített állapotban egyik oldalukról pépes állagú Metylannal kevert Eurocryllal vontuk be szigetelés céljából, két rétegben, majd száradás után erre hordtuk fel egy réteg 30%-os lakkbenzines BEVA oldatot, így az oldószer nem tudott áthatolni a vászon hátoldalára. A húzószegélyeket kiszabtuk, majd a kép belseje felé eső oldalukat kirojtoztuk, hogy simább legyen az eredeti vászon felé az átmenet. Ezután a festményt képoldalával

⁸ 1 rész dammár lakk, 1 rész velencei terpentín, 1 rész lenolaj.

⁹ Metil-cellulóz granulátum, pH7.

lefelé a vákuumasztalra fektettük és 60°C-on összevasaltuk a húzószéleket a vászonnal. A kép felfeszítése a megerősített, peremléccel és korszerű, villás ékekkel ellátott eredeti vakkeretre történt.

A lakkozást követően¹⁰ a festmény hiányainak kiegészítése beilleszkedő retussal készült, vékony lazúr-rétegek felhordásával. A retus anyaga csökkentett olajtartalmú olajfesték, amit a lakk anyagával keverve és lakkbenzinnel kissé hígítva alkalmaztunk (10. kép). A retus száradása után a felület Talens 114¹¹, fényes akril spray záróréteget kapott.

A díszkeret restaurálása¹²

A díszkeretet faragott, aranyozott akantuszlevelek, ornamentika díszíti. Az arany jelenlétét teszt igazolta. Felületét sötét színű szennyeződés borította, melyet por és valószínűleg olajos anyag alkotott. A keret több helyen sérült volt, főképp a felső vízszintes és a jobb függőleges léczárosodott. A két lécz találkozási pontjánál a keret meglazult, instabillá vált. A károsodásokat nedvesség okozta. Ennek következtében több helyen a rétegek az alapozóval együtt váltak el a fa hordozótól. A felületen kopások és kisebb, csak az alapozót, valamint az aranyat érintő repedések és kipergések voltak.

A keret az elvált részek miatt igen érzékeny volt, ezért a restaurálást a meglazult alapozás lokális rögzítésével kezdtük meg. A pergő részek stabilizálása Eurocryl BC 4302 és víz 1:3 arányú keverékével történt. A tisztítást diklórmetán tartalmú Szuper-kromofággal¹³ végeztük

lakkbenzines áttöréssel. A díszkeret egyes elemei a vízfelszívódás következtében szétváltak egymástól, ezek rögzítése 7%-os bőrenyv oldattal és csavarozással történt. Mivel a keret faanyaga meggyengült, szükséges volt az átítatása híg, 3%-os Paraloid B72 oldattal.

Az alapozóréteg kiegészítéséhez 7%-os nyúlenyv oldat és hegyi kréta keverékéből tömítőmasszát készítettünk, majd erre szigetelőréteggént Alkonekben oldott rubin-sellak került.

A megszáradt és szigetelt felületet tojásfehérjével készült vörös bólusszal ecseteltük be. Az aranyfüstöt¹⁴ pálinka segítségével vittük fel. Az aranyozott felületet achát kövekkel fényesre políroztuk. Ezután következett a felület antikolása, illetve az aranyótlás beillesztése az épen maradt, aranyozott felületbe. Egy réteg sellakot, majd annak száradása után egy réteg aszfaltlakkot hordtunk az új aranyozásra, majd acélgyapot kefével visszakoptattuk a felületét.

A szerző ezúton is szeretné megköszönni a Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátor Tanszéke összes tanárának a lehetőséget, hogy egy tanévet, egy szorgalmas és lelkes közösségben tölthetett el, ahol rendkívül sokat tanult és tapasztalt. Köszönet érte!

Bencze Fruzsina

harmadéves restaurátor hallgató
Universitatea de Artă și Design, Kolozsvár
Tel.: +40-748-076-898
E-mail: benczefruzsina@yahoo.com

¹⁰ 1 rész 25%-os, terpentiben oldott dammár-gyanta és 1 rész 25%-os, lakkbenzinnel oldott Paraloid B67 akril-gyanta 1:1 arányú keverékét használtuk, amit 1 rész aromástartalmú lakkbenzinnel hígítottunk.

¹¹ Összetétel: akril-gyanta, whitespirit (lakkbenzín), terpentínolaj.

¹² A díszkeret restaurálása közös munka eredménye, Erdei Gábor festő-restaurátor művész, Hutóczki Vivien, Orbán Edina, Szokán Erika és Talabér Ágnes negyedik évfolyamos festőrestaurátor hallgatók közreműködésével történt.

¹³ Összetétele: 85% diklór-metán, 10% metil-alkohol, 5% ismeretlen komponens.

¹⁴ Dukaten Doppelgold, 23 karátos, gyártó: Blattgoldschlägerei Erich Dungal, Schwechat.